

**QORAQALPOQ VA INGLIZ KONTEKSTLARIDA AYOLLARNING
SALOMLASHISH XULQ-ATVORI**

Tleumuratov G.

Nukus, O'zbekiston

PhD, Docent, Berdakh Karakalpak State University

+ 998999562580

Djoldasova G.

Nukus, O'zbekiston

PhD, Docent, Berdakh Karakalpak State University

+ 998913798431

Genjekaraeva S.

Nukus, O'zbekiston

Doctoral student, Berdakh Karakalpak State University

e-mail: ghostgirl@inbox.ru.

+998906548508

Sulaymanova A.

Nukus, O'zbekiston

Assistant teacher, Berdakh Karakalpak State University

+998907149726

Annotatsiya. Ushbu maqola qoraqalpoq va ingliz kontekstlarida og'zaki va og'zaki bo'lmagan salomlashish xatti-harakatlarini ko'rib chiqadi. Tadqiqotning maqsadi qoraqalpoq va ingliz ayollari turli jins va yoshdagi odamlarga qanday salom berishlarini, salomlashish xulq-atvorini amalga oshirishda qabul qiluvchining qanday rol o'ynashini aniqlashdan iborat. Maqolada, shuningdek, qoraqalpoq va ingliz ayollarining salomlashish xulq-atvoridagi o'xshash va farqli tomonlari ko'rsatilgan.

Kalit so'zlar: gender, ayollar, xushmuomalalik strategiyalari, nutq harakati, og'zaki xatti-harakatlar, og'zaki bo'lmagan xatti-harakatlar, salomlashish.

Odamlarni jinsi bo'yicha qarama-qarshi qo'yish, ya'ni. "erkak/ayol" dixotomiyasining mavjudligi insoniyat bilimi va madaniyatining barcha sohalariga (domenlariga) singib ketgan. Bunday qarama-qarshilik bo'lmagan madaniyatlar deyarli yo'q, ya'ni deyarli har bir madaniyatda erkak va ayolni farqlash va farqlash imkonini beradigan vositalar to'plami mavjud. Shunday qilib, o'g'il bola bir bir tarzda, qiz bola esa butunlay boshqacha tarzda tarbiyalanadi, erkak va ayoldan turli xil ijtimoiy xatti-harakatlar kutiladi, jamiyatdagi erkak bir tushunchalar majmuasi bilan bog'lanadi va ayol ham o'z o'rnida butunlay boshqacha tushunchalar majmuasi bilan bog'lanadi. Yousefvand and Rasekh [10, 100-117] eronlik erkaklar va ayollar o'z minnatdorchiligini boshqacha ifoda etishlarini ta'kidlaydilar. Ular, shuningdek, ayollar erkaklarnikiga qaraganda ko'proq minnatdorchilik bildirishlarini qo'shimcha qilishadi. Salomlashish xulq-atvori nutq harakati sifatida ma'lum bir jamoaning umumiy salomlashish xatti-harakatlarini tavsiflash uchun o'rganilgan [2, 1-19]. Almegren esa salomlashish xulq-atvorini madaniyatshunoslikda ikki xil madaniyatning salomlashish xatti-harakatlarini farqlab ko'rsatib berish uchun o'rganib chiqqan [2, 243-260].

Salomlashish o'zaro munosabatlardagi birinchi qadam bo'lib, keyingi o'zaro munosabatlarga ijobiy yoki salbiy ta'sir ko'rsatganligi sababli, ijobiy o'zaro munosabatlarni rivojlantirish va tushunmovchiliklarni oldini olish uchun har bir madaniyatda salomlashish xulq-atvorini o'rganish muhimdir. Bundan tashqari, gender nutq harakatlarini ifodalashda rol o'ynaydi, chunki turli jinslar jamiyatda turli rollarni o'ynaydi. Muloqotni rivojlantirish va ma'lum bir jamiyatdagi xulq-atvor normalariga mos bo'lish uchun ingliz va qoraqalpoq tillari kontekstida salomlashish xatti-harakatlarini o'rganish va odamlarning jinsi va qabul qiluvchining kimligiga qarab bir-birlari bilan qanday salomlashishlarini o'rganish muhim rol kasb etadi.

Nutq akti sotsiolingvistikaning chambarchas bog'liq tushunchalaridan biridir. "Nutq akti" atamasi Ostin tomonidan taklif qilingan va uning shogirdi Serl [8, 100] tomonidan yanada rivojlantirilgan. Nutq akti nazariyasi nutqdagi so'zlovchi va tinglovchilarning xulq-atvoriga ko'ra gaplarning vazifalarini tahlil qiladi.

Serl tasnifiga ko'ra, salomlashish ifodali nutq aktlari toifasiga kiradi [8, 105]. Salomlashish nutq akti madaniyatni o'rganish uchun ayniqsa mos keladigan nutq aktidir, chunki u muayyan madaniyatda mavjud bo'lgan qadryatlarni aks ettiruvchi oynadir. Salomsiz suhbatni boshlay olmaymiz. Har bir inson har safar tinglovchiga duch kelganida zavqni izhor qilishga urinib ko'rish mumkin. Shuning uchun «salomlashish» hayotimizda eng ko'p takrorlanadigan ifodali nutq harakatlaridan biridir [7, 1-25].

Jins va gender haqida gap ketganda, hech kim erkak va ayol ikki xil mavjudot ekanligini va biologik va lingvistik jihatdan farqlanishi mumkinligini inkor eta olmaydi [9, 150]. Ijtimoiy lingvistika sohasida an'anaviy variatsionistlar jinsni lingvistik o'zgaruvchanlikning global o'zgaruvchisi, shuningdek, yoshi, sinfi va etnik kelib chiqishi sifatida ko'rishadi [4, 331-343]. Deyarli barcha nutq jamoalarida turli jinslar tilni boshqacha ishlatishadi [6, 55]. Erkak va ayol tilidan foydalanish o'rtasidagi farq talaffuz, so'z shakllari, olmoshlar va boshqalar kabi bir qator lingvistik xususiyatlar orqali amalga oshirilishi mumkin [9, 155]. Hatto morfologik darajada ham ikkala jins ham lug'at tanlashda farqlanadi [9, 155].

Avval aytib o'tganimizdek, ayollarning yoshi, ijtimoiy mavqei va jinsiga qarab salomlashishlarini tahlil qilib, shu bilan birga ingliz va qoraqalpoq tillari o'rtasidagi farqlarni solishtirdik. Shu maqsadda ikkala tildagi bir qancha badiiy kitoblardagi matnlarni tahlil qildik.

Qoraqalpoq tilida salomlashishning nutqiy harakati va salomlashish shakllariga kelsak, qoraqalpoq xalqi uchun salomlashish alohida ma'noga ega. Salomlashish qoraqalpoqlarning mehmondo'stligi, an'analari va madaniyatining o'ziga xos qismidir. Qoraqalpoq tilida salomlashishning og'zaki va og'zaki bo'lmagan shakllariga juda boy.

Qoraqalpoq tilida salomlashishni tanlashda adresatning yoshi va ijtimoiy mavqei katta rol o'ynaydi. Matnlar tahlili shuni ko'rsatadiki, yosh ayollar, agar ular yoshi yoki lavozimi bo'yicha kattaroq odamga murojaat qilsalar, «Assalomu aleykum» so'zini tanlashadi. Ular adresatning ismini aytishlari va ismga «ag'a» yoki «apa» so'zlarini qo'shishlari mumkin, bu inglizcha "Mr." va "Mrs." so'zlariga ekvivalentdir. Bunday holda, ayollar birinchi bo'lib qo'l siqish uchun qo'llarini uzatadilar. Agar bu yoshi katta odamlar gapiruvchining qarindoshlari bo'lsa, unda ayollar ko'pincha bir-birlarini quchoqlashadi va yonoqlaridan o'padilar.

Agar so'zlovchi yoshi yoki mavqei bo'yicha kattaroq bo'lsa, "Valleykum assalom", "Qalaysan", "Salem" so'zlari bilan salomni qabul qiladi va keyin ismini yoki "qarag'im, shirag'im, qulinim" kabi erkalash so'zlardan foydalanadilar, ularni ingliz tilidagi "My dear" so'ziga ekvivalent deb hisoblash mumkin. Keyinchalik, keksa odamlarga, ham ayollarga, ham erkaklarga xos salomlashish o'rganildi. Bu holatda erkaklar va ayollar o'rtasida aniq farqlar nomayon bo'lmadi. Shuning bilan birga Yoshi katta ayollarga tilak bildirish so'zlashuv akti xosdir. Ular "O'mirin' uzaq bolsin", "Ko'p jasa", "Qatarin'in' aldi bol" va boshqa tilaklarni bildirish mumkin. Ingliz tili matnlarini ko'rib chiqqanimizda bunday tendenciyaning guvohi bo'lmadik.

«Бала: Ассалаўма-элейкум!

Сапар ата: Көп жаса, балам!

Тәңирберген: Бахытлы бол, шырағым!

Зернегүл: Қатарыңнан кем болма, қарағым!» [11, 25].

Odatda, yosh ayollar yoshi kattalarga salom berishganda, ular past ovozda gapirishadi. Va ba'zi hollarda, ayol og'zaki bo'lmagan salom sifatida boshini egishi mumkin.

Yana ayollar salomlashish nutqiy xulqiga hos xususiyat shundan iboratki, ular nafaqat suhbatdoshining, balki ularning qarindoshlarining ham hol-ahvolini so'raydilar. Bu qoraqalpoq nutqiy salomlashish aktining xususiyatlaridan biridir.

Ingliz tilidagi salomlashish nutq akti va salomlashish shakllari ham o'ziga xos xususiyatlarga ega.

Norasmiy sharoitda britaniyaliklar ham, amerikaliklar ham oddiygina «Hi» deyishlari va bir-birlariga tabassum qilishlari mumkin. Ammo ba'zi rasmiy holatlarda ular qo'l berib ko'rishadi. Hozirgi kunda Amerikadagi yosh avlod salomlashishning «What's up?» kabi shakllaridan foydalanishga moyil. va «Hi!» «What's up?» salomlashish nutqi "How are you?" ga teng. "Hello" va "Hi" kabi salomlardan keyin odamning ismi kelishi mumkin.

- "Hello", - said a quiet musical voice.

- "Hello, Edward", - I said pleasurely. [12, 50].

Gender farqi ingliz tilida salomlashish nutqiga hech qanday muhim yoki sezilarli ta'sir ko'rsatmaydi [3, 273].

Ushbu maqolaning maqsadi salomlashish xulq-atvorini qoraqalpoq va ingliz tillarida adresatning gapiruvchi xulq-atvoriga ta'siri va salomlashuvchining jinsi nuqtai nazaridan o'rganish edi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, qoraqalpoq tilida ham, ingliz tilida ham ayollar salomlashish xulq-atvorini adresatga qarab moslashtiradilar. Salomlashish xatti-harakatining rasmiyligi salomlashuvchi va qabul qiluvchi o'rtasidagi ijtimoiy (oilaviy) maqom va ijtimoiy masofaga bog'liq. Shu bilan birga, qoraqalpoq tilida ayollarning og'zaki salomlashish ifodalari murojaat qiluvchiga qarab farqlanadi. Holbuki, ingliz tilida bu farq unchalik muhim emas. Qoraqalpoq tilidagi badiiy matnlarni o'rganish jarayonida ayollarning og'zaki bo'lmagan salomlashish xulq-atvori odatda bir-biridan farq qilishi, ya'ni ular salomlashishda o'zlarining xatti-harakatlarida ko'proq rang-barang ekanligi aniqlandi. Qoraqalpoq tilida ham, ingliz tilida ham jinsidan qat'i nazar, yoshi kichik yoki ijtimoiy mavqei past bo'lgan shaxs birinchi bo'lib salomlashadi. Qoraqalpoq tilida salomlashish harakatidan keyin qabul qiluvchi tilak harakatini bajarishi mumkin. Ingliz tilida bunday tendentsiya kuzatilmadi. Ushbu maqola kichik namunadagi badiiy

matnlar asosida tuzilgan bo'lsa-da, natijalar shuni ko'rsatadiki, adresat ham qoraqalpoq, ham ingliz tilida salomlashishda ayollarning salomlashish xulq-atvorida katta rol o'ynaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Almegren, R. (2017). Speech act of greeting for American native speakers of English and Saudi native speakers of Arabic: A comparative study. *International Journal of Applied linguistics & English Literature*, 6(7), 243-260. <http://dx.doi.org/10.7575/aiac.ijalel.v.6n.7p.243>
2. Al-Shehri, A. (2008). Gender differences in the greeting rituals of the Saudis in America. *The Journal of Education College*, 19(77), 1-19.
3. Assylbek Kairatbekovich Meirbekov, Bauyrzhan Koshkinbaevich Elikbayev, Akylbek Kairatbekovich Meirbekov, Bek Almasbekovich Temirbaev (2015) *Sociolinguistic Aspects of the Speech Act of Greeting in the Kazakh and English Languages*. Mediterranean Journal of Social Sciences MCSER Publishing, Rome-Italy
4. Baxter, J. (2011). Gender. In J. Simpson (Ed.), *The Routledge handbook of applied linguistics* (pp. 331-343). New York, NY: Routledge.
5. Goffman, E. (1971). *Relations in Public*. New York: Basic Books.
6. Holmes, J. (2013). *An introduction to sociolinguistics* (4th ed.). New York, NY: Routledge.
7. Jibreen, M.K. The Speech Act of Greeting A Theoretical Reading. *Journal of Kerbala University*, 8(1), 1-25.
8. Searle, J. R. (1969). *Speech Acts*. Cambridge: Cambridge University Press
9. Wardhaugh, R. (2006). *An introduction to sociolinguistics* (5th ed.). Blackwell Publishing Ltd.
10. Yoosefvand, A., & Rasekh, A. E. (2014). Gender differences in the expression of gratitude by Persian speakers. *Journal of Applied Linguistics and Language Research*, 1(1), 100-117.
11. Кенесбай Рахманов «Жаралы журеклер» трагедия. – Ташкент, 1977.
12. Stephany Meyer (2005) "Twilight", United States: Little, Brown and Company